

COGNOMS RARS, ESTRANYS, ÚNICS O MAL ESCRITS (TARRAGONA A L'EDAT MODERNA)

Manel GÜELL i JUNKERT

La diversitat en el camp de l'onomàstica abasta tant com pot abastar la imaginació de l'home. "Podria dir-se que cada nom és una idea, un símbol, un desig, una definició, una comparança..."¹. No oblidem que qui 'posa' els cognoms sempre és l'home, i no precisament aquell que ha de portar-lo. Els cognoms de les persones van establir-se basant-se no pas en la voluntat de l'individu, ans com li deien, en realitat, els seus coetanis. Ens trobem amb el fenomen que el cognom, igual que el nom, no s'adquireix, es dóna, i això li atribueix un caràcter espontani i popular innegable. Podem reduir la qüestió a una denominació i, en aquest sentit, nom i cognom estarien en la mateixa línia. En el seu origen van tenir unes mateixes arrels i un mateix sentit, només que un passaria a designar l'individu i l'altre la comunitat familiar on s'aplegaren individus d'un mateix parentiu agnàtic.

En temps passats va arribar un moment en què la gent necessitava distingir individus amb un mateix nom: ja no n'hi havia prou amb una denominació, i, lògicament, sempre es va triar el camí més pràctic. Quan hi havia tres Joans en un poble, i l'un vivia de collir olives, l'altre de picar ferro i el tercer era fill d'un Esteve, passaven a ser Joan Oliver, Joan Ferrer i Joan Esteve. La senzillesa de la gent destacava la característica per la qual era més coneguda una persona i per aquella característica era esmentat. Això originà entre els segles XII i XIII els cognoms, i en els segles posteriors de l'època moderna i contemporània, els sobrenoms, renoms o malnoms²; àdhuc podríem afegir que, en l'actualitat i des de fa ja molts anys, l'administració atorga a cada individu un prenom seguit de dos cognoms. Ja són tres denominacions les que calen per distingir bé tothom.

El cognom fou en el seu origen una idea que caracteritzà els primers individus que el dugueren. Si el seu significat evocava un sentit sutzurós, o una idea perseguida, aquells que l'ostentaven s'apressaven a canviar-se'l, de vegades amb el vistiplau de l'administració de torn. D'això, en saben un niu els jueus conversos, que originaren els cognoms "xuetes". Flix pagava 400 ll. anuals a Barcelona perquè tots els moros que hi habitaven tinguessin el dret a canviar de nom³.

Resulta lògic, doncs, que gairebé tots els cognoms tinguin un significat clar i comprensible, però no tots. N'hi ha de ben estranys, de cognoms, d'aquells tan rars

que sempre es localitzen en una sola zona, i ben segur que els individus que els ostenten formen part d'una mateixa família.

EL CAS DE TARRAGONA

A Tarragona ens trobem amb una sèrie de cognoms que podríem dir-ne 'singulars': Permini, llinatge burgès del ducat de Florència, que apareix a la meitat del segle XVII, Caputo, napolitans, de principis del segle XVII, Tomasino, altre cognom itàlic, Gonsales, Fernandes, Ortis, castellans o portuguesos, Smith, Theilig, etc. Són cognoms estrangers: d'occitans del migdia francès, de mercaders itàlics, de suïssos o irlandesos mercenaris, etc., que en llurs països d'origen devien tenir un significat. Però també n'hi ha de nostrats, alguns de ben curiosos, i d'altres que els estudiosos de l'onomàstica es veuen forçats a classificar en el capítol de 'Noms d'origen desconegut o incert'⁴.

Tarragona no fou un nucli aliè en aquesta realitat. En qualsevol època de la història de la ciutat sempre trobarem cognoms que no ens recordin res que coneguem. Hom ha confeccionat una llista de cognoms poc corrents, localitzats a la nostra ciutat a finals del segle XV: Arlambau, Banestrull, Besant, Ciens, Dueta, Gondalbeu, Guialtrú/ull, Loberús, Maduca, Malendric, Mandré, Matger, Nostreda, Samant, Sanit, i Suan⁵.

El 10 de febrer de 1576, a Alcover, es casava el teixidor Gabriel Borges amb Magdalena "Co(m)paynona"⁶. Sens dubte és Companyona, el cognom feminitzat de Companyó. La dislèxia de les lletres 'n' i 'y' és força corrent en les escriptures d'aquests segles⁷.

A mitjan segle XVII un pescador barceloní es casava amb Gerònima Boneta. El pescador es cognomenava Joanganos, i l'escrivà encara embolicava més la troca, en la seva confusió, quan el cognom del pare l'escriu "Joanganganos"⁸. Joananton, Joanico, Joanmarti, Joanmiquel, Joanpere, són cognoms que tenim registrats en els anuals onomàstics del nostre país⁹, però Joanganos no acabem d'escatir què vol dir.

I això passava al Camp de Tarragona, i passava enjondre, per exemple, a l'altra punta de l'arquebisbat, a Arbeca. En aquesta població registrem un Jaume 'Malacara' que el 20 de novembre de 1638 signava un memorial sobre l'aixovar que cedia a la filla que es casava¹⁰. Aquest Jaume tingué descendència, car un fill, de nom Pere-Joan, contractava capítols el 8 de maig de 1650¹¹, amb la qual cosa podem suposar que aquest cognom devia perpetuar-se.

En aquesta mateixa població trobem la família 'Espital'. Vers 1640 Joana Espitala i Pere-Joan Espital dotaven amb 50 ll. Ursula, filla i germana, respectivament¹². Més tard un Joan Espital, fill de Miquel i de Mariagna, contractava capítols amb Caterina Sanahuja¹³. Si teníem encara dubtes sobre la identificació del cognom, trobem que el 23 de setembre de 1645 qui contractava capítols era un tal Miquel 'Hospital', fill dels mateixos Miquel i Mariagna¹⁴.

En el tall de 1715, ens fixem en alguns dels cognoms tarragonins, que ni tan sols registra la bibliografia més especialitzada: Anday, Arnalich, Becalino, Cabrafiga, Esfílich, Gallinart, Golivart, Porxela, Santanach, Saritjol, Saytó, etc.¹⁵.

LA NOBLESA I EL COGNOMS

Són exemples molt concrets, aquests darrers, i hom podria pensar que una bona part dels cognoms estranys poden tenir un origen burleta. L'exemple abans esmentat dels Espitals, podria menar a suposar-ne el possible origen en una institució d'acolliment o en una casa de beneficència. Lingüísticament es tracta d'un cas d'assimilació. La reflexió que s'imposa és la de considerar que, en aquests casos, són sempre les famílies més humils les que en surten escaldades. No sempre havia de ser així. Pensem que per a les famílies de la noblesa nova preval la dita que "abans de ser capellà hom ha estat escolà". Vull dir que abans d'accedir a la noblesa la família també va pertànyer a estaments humils, i, segons aquest raonament, estaven igualment exposats que els n'adjudiquessin, a l'època de formació de cognoms, un de ben poc atractiu.

Un exemple molt il·lustratiu és el dels Morenés, comtes d'Asalto i barons de les Cuatro Torres. Aquest reguitzell de títols, els anaren adquirint per compra o per enllaços matrimonials, però, abans del primer títol, el de ciutadà honrat de Barcelona el 1773, exercien activitats comercials i eren burgesos benestants. A principis d'aquell segle havien estat farmacèutics i apotecaris i en el segle XVII els seus avantpassats es localitzen al Vendrell i eren pagesos¹⁶. Hom sap del cert què és una morena, sobretot si l'ha patida. Avui, llurs descendents ostenten el cognom afegint-li un accent a la darrera 'e', 'Morenés', tot emparant-se en el fet que per als castellanoparlants és difícil relacionar el seu cognom amb les *almorranas* o hemorroides castellanés.

Una altra de les famílies nobles amb el cognom ben curiós és la dels Forns Quarantaperes. És, ensems, un exemple que ens il·lustra sobre el fenomen dels cognoms escrits incorrectament, quan les escrivanies i els registres estaven a cura de persones sense la deguda formació i en un món on encara no s'havia establert cap normativa ortogràfica.

Procedien d'una població occitana que, ves per on, es deia Quarantaperes (en el bisbat de Saint-Flor). La primera dada és de 20 de novembre de 1644, dia que es casava Antoni Quarantaperes (en lletra al marge posa 'Forns i...') mercader habitant de Tarragona, amb Magdalena, filla del mercader Jaume Guerau i de Mònica. Els pares del nuvi eran Joan Quarantaperes, botiguer de Quarantaperes, i Lluïsa Forns¹⁷. El nostre amic rebé privilegi de ciutadà honrat de Barcelona el 9 de juliol de 1646, i el registraren com a 'Gua Rantapeiras'¹⁸. En el testament de Magdalena, vídua d'Ortoneda, de 24 de febrer de 1649, apareix de testimoni com a 'Corantaperas', tot ostentant el títol de noblesa que havia adquirit¹⁹. Un germà seu, Guillem, es casà a Tarragona, el 6 de març de 1649, amb Maria, filla de Mateu Martell, mercader barceloní²⁰. Sembla que a l'escrivania dels llibres sacramentals hi havia un "normalitzador", perquè el cognom torna a estar correctament escrit (des d'un punt de vista ortogràfic) 'Quarantaperes'. Aquest germà es dedicaria a activitats mercantils, com ens consta en posterior documentació (negociant i mercader). L'última etzibada contra aquest cognom és documentada l'any 1688, quan, en un capbreu, Joan de Boixadors i Isabel Nin declaraven un hort a la partida del Rec Major, que havia estat de la seva mare, Isabel, i aquesta l'havia adquirit el 1649 d'Antoni Forns 'Casant peces', ciutadà honrat de Barcelona²¹.

Sigui com sigui el nostre cognom, o com l'escrigui algú altre, no hem de rebutjar-lo pas, ans hem d'estar-ne orgullosos; reconeguem la gran veritat d'aquelles paraules que cita Lluís Almerich²²: "Acceptem, en conseqüència, de bona gana el que el Destí ens ha triat, que no és pas sempre el nom ço que honora un home, sinó que sabut és l'Home aquell que honora un nom."

NOTES:

1. ALMERICH, Lluís, *Els cognoms catalans. Origen i definició*, MILLÀ, Barcelona, p. 5.
2. Aquest mateix autor cita l'exemple del qui fou president de la Mancomunitat catalana, Enric Prat de la Riba. Els seus cognoms vertaders eren Prat i Sarrà, però a Castellterçol, d'on procedia, hi havia més d'una família Prat, i el poble les havia 'batejades' totes amb un nom de casa. Com que la seva família Prat es localitzava a una banda de la riba, passaren a ser els 'Prats de la Riba'; op. cit..., p. 43.
3. Ll. ALMERICH, Op. cit..., p. 37.
4. MOLL, Francesc de B., *Els llinatges catalans*, MOLL, Mallorca, 1987, p. 35.
5. "Antroponímia en 1496 a les comarques tarragonines", dins "*Bulletí interior de la Societat d'Onomàstica*", XXXI, març de 1988, p. 56. Alguns d'aquests cognoms, els trobem també en els segles posteriors (Banestrull, Gondalbeu, Malendric).
6. ARXIU HISTÒRIC ARXIDIOCESÀ (= A.H.A.), Matrimonis d'Alcover, 1571-1632, cx. 61, f. 26.
7. 'Mayner' és un exemple representatiu dels més comuns (també 'Reyner', 'Caynelles', etc.).
8. A.H.A., Matrimonis, 1631-1652, f. 93.
9. F.B. MOLL, *Op. cit...*, p. 353. Una família amb el cognom Joanico era de pescadors a la nostra Tarragona, sense anar més lluny.
10. A.H.A., Capítols Matrimonials d'Arbeca, 1630-1680, cx. 1, f. 37.
11. id., f. 81.
12. id., 1630, cx. 1, f. 44.
13. id., f. 66.
14. id., f. 70.
15. ARXIU HISTÒRIC PROVINCIAL DE TARRAGONA (= A.H.P.T.), Economia i Hisenda, núm. 177.
16. JORDÀ I FERNÁNDEZ, Antoni, *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona. Segle XVIII*, Diputació de Tarragona, 1988, p. 306-307.
17. A.H.A., Matrimonis, 1631-1652, f. 129.
18. ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ, Índex concessions nobiliàries de Felip IV, núm. 726.
19. A.H.P.T., A. Alemany, not., 1649-1654, reg. 197, f. 1.
20. A.H.A., Matrimonis, 1631-1652, f. 167v.
21. A.H.P.T., Joan Fleix, not., reg. 277, f. 82.
22. Ll. ALMERICH, Op. cit..., p. 9.